

Fontes Musicae in Polonia – Seria C: źródłowo-krytyczne edycje muzykaliów:
<http://fontesmusicae.pl/fontes-pl>; <http://fontesmusicae.pl/edycje-nutowe-seria-c>

Wielowiekowa muzyczna kultura Europy w większej mierze opierała się na mecenacie Kościoła, w tym działalności zakonów. Jednym z nich było powstałe w XVI wieku Towarzystwo Jezusowe, czyli jezuiti. Badaniem aktywności muzycznej tego zakonu, którego klasztory i bursy muzyczne znajdowały się na dawnych, jak i obecnych obszarach Polski, zajął się Tomasz Jeż. Podsumowaniem pracy badawczej była publikacja *Kultura muzyczna jezuitów na Śląsku i ziemi kłodzkiej (1581–1776)* (Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa 2013).

Kolejnym krokiem studiów nad dziedzictwem muzycznym wspomnianego zakonu jest publikacja rezultatów projektu badawczego NPRH zatytułowanego: *Repertuar muzyczny Towarzystwa Jezusowego w Rzeczpospolitej Obojga Narodów (1565–1773)*. Jego kierownikiem jest dr hab. Tomasz Jeż, prof. UW. A sam projekt wpisuje się w szerszy zakres serii wydawniczej *Fontes musicae in Polonia*, której celem jest edycja zachowanych źródeł muzyki dawnej, związanych z kulturą Rzeczpospolitej Obojga Narodów. Projekt publikacji powstał z inicjatywy Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego.

W zakres projektu *Repertuar muzyczny Towarzystwa Jezusowego w Rzeczpospolitej Obojga Narodów (1565-1773)* wchodzi serie wydawnicze podzielone na trzy grupy:

- katalogi muzykaliów (seria A), redaktorzy serii: Katarzyna Spurgjasz, Tomasz Jeż;
- książki (seria B), redaktorzy serii: Bogna Bohdanowicz, Tomasz Jeż;
- edycje nutowe (seria C), redaktorzy serii: Maciej Jochymczyk, Tomasz Jeż.

Celem niniejszej recenzji są edycje nutowe, czyli seria C. Do tej pory, na podstawie ocalałych muzykaliów pochodzących z dawnych klasztorów i kolegiów jezuitów, opublikowano 24 zbiory. Adnotacja na stronie internetowej projektu (<http://fontesmusicae.pl/edycje-nutowe-seria-c>) informuje, że pełnego opracowania i wydania pozostałych 7 tomów należy spodziewać się do końca roku 2021. Tych pozycji nie uwzględniono w niniejszym tekście.

Publikacje edycji nutowych serii C są opracowaniami źródłowo-krytycznymi. Poszczególne tomy przygotowali, oprócz wymienionych głównych redaktorów serii C, T. Jeża i M. Jochymczyka, następujący autorzy: Irena Bienkowska, Jacek Iwaszko, Irina Gierasimowa, Justyna Szombara, Jędrzej Mróz, Václav Kapsa, Marta Pielech, Iwona Januszkiewicz-Rębowska, Aleksandra Patalas. Mimo wielu autorów poszczególnych edycji, każdy tom posiada pewną zaplanowaną i przewidywalną strukturę, na którą składa się: obwoluta (okładka), karta przedtytułowa, karta tytułowa, wstęp, komentarz rewizyjny, kilka stron z reprodukcjami niektórych stron muzykaliów, wykaz korektur, partytury zrekonstruowanych kompozycji, teksty słowne utworów, rejestr źródeł, bibliografia, spis treści, wykaz opublikowanych już tomów *Fontes Musicae in Polonia* serii A, B, C. Poszczególne działy są uporządkowane według pewnych, niżej podanych kryteriów.

Obwoluta (okładka) zawiera: nazwisko kompozytora, tytuł(y) jego utworów, nazwisko autora edycji, grafikę w postaci fotokopii nut któregoś z utworów danego kompozytora, u dołu po lewej stronie jest znak graficzny (logo) serii „Fontes Musicae in Polonia”, litera edycji, czyli C łamane przez kolejny rzymski numer pozycji (tomu, np. C/II), a po prawej stronie nazwa wydawnictwa „Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa” wraz z logo. Obwoluty wszystkich tomów posiadają podobnie zaprojektowaną szatę graficzną i zawierającą podstawowe informacje, co całej serii daje wymiar pozytywny sprzyjający jej rozpoznawalności.

Karta przedtytułowa zawiera tytuły utworu oraz zawarte na drugiej stronie informacje dotyczące projektu badawczego. Karta tytułowa, której pierwsza strona jest podobna do opisanej wyżej okładki, nie posiada jedynie fotokopii fragmentu nut utworu przedstawianego kompozytora. Natomiast na drugiej stronie znajdują się informacje dotyczące: tytułu i redaktorów serii, rady naukowej oraz recenzentów, a także osób zajmujących się stroną techniczną wydania.

Wstęp w dwóch kolumnach językowych – polskim i angielskim – bogato udokumentowany źródłami historycznymi i literaturą, przedstawia tło historyczne działalności jezuitów związanych z miejscem, z którego pochodzą muzykalia, a także biogram kompozytora. Autor opisuje również utwory danego kompozytora prezentując je w kontekście historycznym, kulturowym oraz – co najważniejsze – religijnym (kościelnym i liturgicznym) i dokonuje także ich analizy.

Komentarz rewizyjny (podobnie jak wyżej, w dwóch kolumnach językowych) opisuje muzykalia (źródło muzyczne): fizyczny stan zachowania, proveniencję (pochodzenie i obecne miejsce przechowywania) oraz zawartość repertuarową wskazując na pewne mankamenty zapisu nutowego i trudności

z odczytaniem. Ciekawym dopełnieniem, a zarazem udokumentowaniem sztuki zdobniczej rękopisów lub druków muzycznych jest umieszczenie fotografii niektórych kart muzykaliów.

Wykaz korektur wraz z krótką legendą sposobu ich odczytania wskazuje na poprawki naniesione przez redaktora lub trudności z eksplikacją zapisu nutowego. Przyjęto, aby nazwy skrótów głosów instrumentalnych zapisywać dużą literą, chociaż standard RISM wskazuje na notację głosów wokalnych dużą literą, a instrumentalnych małą. Po dokładnych korektach następuje zrekonstruowana partytura jednego lub kilku utworów. Natomiast sam zapis nutowy wykonano według przyjętego wzoru notując od góry: instrumenty dęte, wiolinowe, głosy wokalne, organy (bc).

Zamieszczone w kolejnej części publikacji oryginalne teksty utworów (najczęściej w języku łacińskim) z ich tłumaczeniami na język polski oraz angielski (w trzech kolumnach) są cennym dopełnieniem edytowanych partytur. Wskazano przy tym na źródło ich pochodzenia. Niemniej wartościowym jest wykaz wykorzystanych źródeł i bibliografii. Całość dopełnia podany na końcu spis opublikowanych już tomów *Fontes Musicae in Polonia* serii A, B, C.

Bardzo dobrze opracowana część wstępna zawiera sporo informacji, m.in. o kompozytorach (najczęściej mało znanych). Autorzy poszczególnych tomów w oparciu o często trudno dostępne źródła w sposób niezwykle szczegółowy starali się ustalić prezentowanych twórców.

Wydane już pozycje cyklu C zawierają utwory następujących kompozytorów (nazwiska podaję wg generacji, a drukiem wytłuszczonym twórców związanych ze staropolską kulturą muzyczną i działający w Rzeczypospolitej): **Asprilio Pacelli (1570-1623)**, **Melchior Fabricius SJ (1575-1653)**, **Annibale Orgas SJ (ca. 1585-1629)**, **Joannes Faber SJ (1599-1667)**, **Nicolaus Dylecki (ca. 1630-1690)**, **Martinus Kretzmer SJ (1631-1696)**, **Carolus Pelicanus SJ (1642-1702)**, **Tomasz Szewerowski bazylianin (1646/1647?-1699)**, **Gabriel Götzl SJ (II poł. XVII w.)** [może też być inna osoba o tym samym nazwisku: Austriak związany z klasztorami w Heiligenkreuz (cystersi) i Melk (benedyktyni)], **Joannes Possival SJ (1664-1729)**, **Nicolaus Franciscus Frölich († 1708)**, **Georgius Braun SJ (1658-1709)**, **Antonius Swoboda SJ (1709 – po 1746)**, **Hyacinthus Szczurowski SJ (1716? – po 1774)**, **Johann Thamm SJ (1719-1787)**/ks. **Anton Weigang? (1751-1829)**, **Carolus Göbel SJ (1721-1764)**, **Amandus Ivanschiz OSPPE (1727-1758)**, **Joseph Bolehovský (1743-1811)**.

W zbiorze należącym do kolegium w Braniewie (*Motecta scripta in Collegio Braunsbergensis Societatis Jesu*) oprócz czternastu anonimowych kompozycji znalazło się po jednym utworze takich twórców jak: Jachet de Mantua

(1483-1559), Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525/26-1594), Hans Leo Hasler (1564-1612), Johannes Battista Cocciola (fl. 1610-1620) i, co ciekawe, polskiego jezuitę **Jana Branta SJ (ok. 1554-27.05.1602)**. Ponadto jedna anonimowa kompozycja (*Completorium*) z pierwszej połowy XVIII w. należała do kapeli jezuickiej bursy muzycznej w Sandomierzu. Tak więc przedział czasowy repertuaru z ośrodków jezuickich zawiera się od końca wieku XVI aż do końca osiemnastego stulecia.

Większość przedstawionych kompozytorów przynależała do *Societas Jesu*. Natomiast inni wspomniani duchowni mieli kontakty z tym zakonem. Byli to: paulin A. Ivanschiz (Austriak pochodzenia chorwackiego związany z jezuitami w Grazu), bazylianin T. Szewerowski (absolwent jezuickiej Akademii Wileńskiej), ksiądz diecezjalny A. Weingang (uczeń jezuickiego gimnazjum w Kłodzku i jezuita J. Thamma). Wśród świeckich twórców powiązanych z Towarzystwem Jezusowym należy wymienić: A. Pacellego (jezuickie *Collegium Germanicum* w Rzymie), N. Dyleckiego (absolwent jezuickiej Akademii Wileńskiej), N. F. Frölicha (organista kościoła jezuitów Wniebowzięcia NMP w Kłodzku). Natomiast organista czeskiej parafii J. Bolehovský był znanym ówczesnie na Śląsku i w Czechach kompozytorem, którego utwory zamawiali m.in. jezuici z Kłodzka.

Sporą trudność sprawia określenie przynależności kompozytorów do kręgów kulturowych i narodowościowych. O ile jasnym jest, że A. Pacelli i jezuita A. Orgas byli Włochami działającymi w Polsce, to przedstawione we wstępie każdego tomu biogramy niektórych twórców ukazują złożoną sytuację. Pochodzący z Czech i działający tam zakonnicy byli kierowani do kolegiów leżących na Śląsku (dzisiaj Dolny Śląsk i Śląsk Opolski). Była i sytuacja odwrotna, kiedy śląscy (mówiący po niemiecku) jezuici działali w Czechach.

Tytuł projektu *Repertuar muzyczny Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1565-1773)* wskazywałby na teren badań dotyczący klasztorów zakonu leżących w tym czasie w granicach Polski. Jednak wydaje się, że wiele publikacji dotyczących twórczości jezuitów z obszaru Śląska i Czech nie jest adekwatnych do tego projektu. Należy pamiętać, że status wymienionych terenów był na tyle skomplikowany, że trudno mówić o ich przynależności do Rzeczypospolitej. Śląsk jak i Czechy były w tym czasie zależne od austriackiej dynastii Habsburgów. Można byłoby się zgodzić z tym, że muzykalia należące do ówczesnych śląskich klasztorów (kolegiów) jezuickich są źródłami muzycznymi należącymi do zbiorów, które znajdują się obecnie w granicach Polski. Również kontakty niektórych śląskich kolegiów (np. Nysa) z polskimi jezuitami i magnatami przemawiają za tym, że można niektóre pu-

blikacje uznać za zgodne z tytułem projektu. Również kompozycje włoskiego jezuita A. Orgasa mieszczą się w ramach nazwy choć były tworzone dla kapeli wawelskiej, a niektóre zostały przywiezione z Rzymu (*Sacrarum cantionum liber primus*). Także drukowany zbiór A. Pacellego (*Motectorum et psalmodiarum* dla jezuickiego *Collegio Germanico*), a przywieziony z Italii do Polski funkcjonował w postaci licznych odpisów, w tym dla kolegium jezuitów w Rydze (w tym czasie miejscowość należała do Rzeczypospolitej). Podobnie anonimowe *Completorium a 9* należące kiedyś do zbioru muzykaliów kapeli jezuickiej bursy muzycznej w Sandomierzu czy też *Motecta scripta in Collegio Braunsbergensis Societatis Jesu* z kolegium w Braniewie można zaliczyć do repertuaru pochodzącego z obszaru Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Niemniej inicjatywa jak i projekt są godne zauważenia. Szczególnie gdy chodzi o pogłębione badania działalności i twórczości polskich kompozytorów-zakonników przynależących do prowincji jezuickich leżących w granicach Rzeczypospolitej (Melchior Fabricius, Martinus Kretzmer, Hyacinthus Szczurowski) jak i tych, którzy studiowali w jezuickiej Akademii Wileńskiej (Nicolaus Dylecki, bazylianin Tomasz Szewerowski)

Przedstawiony w edycji *C Repertuar muzyczny Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1565-1773)* ukazuje ówczesne tradycyjne gatunki ze stałymi tekstami jak: msza, psalmy nieszporne i *Magnificat*, *Completorium*, litanie loretańskie, antyfony maryjne. Ewenementem jest rzadko opracowana wielogłosowo Litania do Wszystkich Świętych (*Litaniae de omnibus Sanctis pro diebus Rogationum*) J. Fabera jak i cykl umuzycznionych medytacji wielkopostnych *Opella de Passione Domini* J. Thamma i A. Weiganga. Wiele miejsca w repertuarze jezuickim zajmują motety do różnych kompilowanych pietystycznych tekstów w języku łacińskim. Są to utwory a cappella, jak i wokalnie-instrumentalne w technice koncertującej albo w formie kantaty. Pewną część stanowią utwory związane z Bożym Narodzeniem. W dwóch edycjach znalazły się wokalne koncerty zespołowe w języku starocerkiewno-słowiańskim będące kompozycjami absolwentów jezuickiej Akademii Wileńskiej N. Dyleckiego i T. Szewerowskiego. W każdej edycji dość istotna była analiza nie tylko samego utworu i tekstu, ale także kontekstu historycznego, religijnego, liturgicznego w którym dane dzieło funkcjonowało.

Edycja *Fontes Musicae in Polonia* (C) daje możliwość poznania życia muzycznego w ośrodkach kościelnych związanych z jezuitami. Również wykaz kompozytorów uzmysławia szeroką gamę kulturową reprezentowaną przez różne środowiska, narodowości, kraje i królestwa.

Cykl wydawniczy *Repertuar muzyczny Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1565-1773)* (w sumie 31 tomów) i jego wykonanie stanowi cenną publikację odkrywania białych plam na muzycznej mapie nie tylko Polski, ale i Europy. Ukazuje różne style muzyki na przestrzeni dwustu lat. Wykazana kulturowa działalność jezuitów, jej udokumentowanie oraz praktyczna krytyczno-źródłowa edycja partytur wskazują, że ówczesną Europę jednoczyła kultura muzyczna. Może bardziej niż w obecnie.

Recenzowana edycja *C Fontes Musicae in Polonia* zasługuje nie tylko na bardzo dobrą ocenę, ale również powinna stać się zalecaną lekturą, dostarczającą sporo nowej wiedzy z historii muzyki, pozycją dla historyków, muzykologów jak i muzyków. A dla tych ostatnich, wspaniałym materiałem dającym możliwość do prezentowania podczas koncertów muzyki zapisanej w nutach, przechowywanych w zapomnianych, a dzisiaj na nowo odkrytych muzykaliach. I rację ma M. Jochymczyk, który we wstępie do jednej ze swoich edycji (C/V) pisze: „Publikacja kolejnego tomu dzieł Jacka Szczurowskiego jest niewątpliwie istotnym krokiem do lepszego poznania muzyki polskiej XVIII wieku, a także dziedzictwa muzycznego polskiej prowincji Towarzystwa Jezusowego”.

*Ks. dr Dariusz Smolarek SAC
Instytut Nauk o Sztuce KUL
e-mail: dariusz.smolarek@kul.pl*